

EXPANSIUNEA *SOCIAL MEDIA* ȘI TRANSFORMAREA ANGAJAMENTULUI CIVIC

GABRIEL STOICIU*

ABSTRACT

SOCIAL MEDIA EXPANSION AND THE TRANSFORMATION OF CIVIC ENGAGEMENT

The emergence of the Internet and, consequently, of social media brought into the area of human interaction a set of transformations with a *historical* dimension. In the last ten years, the information society has become an expanding reality. There are countless possibilities for communication and exchanges of ideas, including among scientists, such as: forums, blogs, social media platforms (Facebook, Twitter, Instagram, etc.), text, audio and video conferencing applications (WhatsApp, Windows Live, Skype, etc.). The main objective of this study is to highlight, through the ethnographic method (observation and interviews), the study of the initiation and organization of virtual communities that manifest in the public space through protest movements. It aims also to point out the role that socialization platforms have in forming spontaneous solidarities and in shaping the civic engagement.

Keywords: Social Media, protest movements, #REZIST.

INTRODUCERE

Civilizația occidentală, în evoluția sa modernă, a dezvoltat o societate democratică bazată pe economia de piață. Această parte a Europei a fost marcată pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului 20 de convulsii sociale și politice. Grevele generale, nesupunerea civilă, protestele de masă au fost mai frecvente în Occident, dar nu la fel de sângeroase ca mișcările din Europa de Est. Odată cu prăbușirea regimurilor comuniste din Europa, în 1989, proiectul unificării europene și, mai departe, cel al globalizării, au prins aripi. Dezideratul unei epoci a păcii, care să compenseze ororile celui de-al Doilea Război Mondial, i-a motivat pe

---

* Researcher, the Institute of Anthropology “Fr. Reiner”, Romanian Academy, Bucharest; e-mail: gabriel.stoiciu@gmail.com.

„*Revista română de sociologie*”, serie nouă, anul XXX, nr. 5–6, p. 373–389, București, 2019

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

decidenții politici, dar și pe principalii actori economici mondiali, să caute modalități de intensificare a dialogului între națiuni și a relațiilor economice transfrontaliere. Soluția a reprezentat-o dezvoltarea infrastructurii (înmulțirea autostrăzilor, aeroporturilor și apariția trenurilor de mare viteză) și a telecomunicațiilor (prin dezvoltare tehnologică și trimiterea pe orbită a mii de sateliți). În acest context, mijloacele de informare în masă au putut să își extindă influența, câștigând din ce în ce mai multă audiență. Acest fenomen a condus la o conștientizare socială mai puternică și la o deplasare a intereselor cetățenilor de la problemele locale cu care se poate confrunta o comunitate sau o națiune, către cele globale, care vizează valori universale ale umanității. Această schimbare fundamentală în planul mentalităților a luat într-o oarecare măsură pe nepregătite clasa politică.

Evenimentele sociale majore care s-au desfășurat de la începutul de secol și de mileniu până astăzi demonstrează că, atunci când oamenii descoperă că statul nu mai răspunde nevoilor lor prin politici socio-economice adecvate sau că nu mai acționează în numele lor, unii dintre ei aleg să se adune la nivel de comunitate – nu doar ca să-și recapete un anumit grad de control politic, ci și pentru a-și afirma propria identitate. De exemplu, unii indivizi adoptă acțiuni comune pentru a lupta împotriva tendințelor de consum induse de întreprinderile multinaționale. Alții susțin politici și acțiuni împotriva omogenizării valorilor rezultată în urma expansiunii culturii media. Totuși, ceea ce lipsește este rezultatul unui cheag de „masă critică” de oameni, necesar pentru a genera schimbarea socială.

Apariția internetului iar, mai apoi, a *social media*, a adus în planul raporturilor dintre indivizi un ansamblu de transformări cu *anvergură istorică*. Această etichetă, deși poate părea exagerată, este întărită de remarca foarte des întâlnită în diferite tipuri de conversație, și anume: *Cum reușeam să rezolv oare lucrurile înainte să am smartphone sau tabletă?* Internetul reprezintă, în societățile avansate, un instrument omniprezent și omniscient, treptat părănd că va deveni și omnipotent.

Mass-media clasică nu mai are apanajul furnizorului privilegiat de informație. Aceasta nu se poate desprinde de forma sa instituțională, cea a unei organizații al cărei obiect de activitate îl reprezintă generarea unor produse culturale (articole, reportaje, emisiuni radio-TV) adresate unui public format din indivizi, care sunt puși într-o postură pasivă – aceea de receptori lipsiți de posibilitatea de a oferi o replică instantanee față de informațiile și opiniile care le sunt comunicate.

Noile modalități de informare, cele *online*, fie că vorbim de forumuri, fie de *blog-uri* sau platforme de socializare, creează posibilitatea ca percepția unui eveniment să poată fi modificată direct și spontan de către cei cărora li se adresează. Acest lucru se întâmplă în mod nemijlocit grație filtrului unor analiști/comentatori profesioniști. În același timp, noile tehnologii informatice și de comunicare urmăresc să ofere *satisfacție imediată* utilizatorului și să asigure

oportunitatea ca cineva să devină, peste noapte, faimos. Aceasta este esența a ceea ce numim *web 2.0* – epoca în care Internetul nu mai este compus, asemănător presei, din conținuturi prefabricate (așa cum era la început), ci se află în permanentă transformare, sub influența ideilor și opiniilor *contribuitorilor*, având loc o modulare în timp real a mesajului inițial – esența acestui fenomen fiind crearea și animarea „comunităților virtuale”.

În ultimii zece ani, societatea informațională devine o realitate în expansiune transformând treptat societatea umană într-un „sat global”: „*Un fenomen prin care lumea devine din ce în ce mai interconectată ca rezultat al avansului tehnologic în media.*” (McLuhan, 1962) Spațiul virtual, acest ansamblu al rețelelor informaționale create pe baza infrastructurii tehnologice a Internetului, conturează percepția dizolvării distanțelor geografice.

Există posibilități nenumărate de comunicare și schimburi de idei, inclusiv între oameni de știință, cum sunt: forumurile, *blog*-urile, platformele de socializare (Facebook, Twitter, Instagram, etc.), aplicațiile pentru comunicare textuală, comunicare audio și videoconferințe (WhatsApp, Windows Live, Skype etc.) etc. Astăzi, spațiul virtual pare a avea, din ce în ce mai mult, un rol principal de jucat ca răspuns la nevoia de teritorialitate. A avea un *website*, un *blog* sau un canal video (individual sau găzduit de YouTube, Vimeo, etc.) este, în prezent, în unele cazuri, mai important decât a deține o proprietate imobiliară, deoarece acest tip de teritoriu virtual poate fi mult mai fertil decât un teren agricol sau un ansamblu rezidențial sau hotelier.

Utilizarea computerului ca mijloc principal de comunicare a dus la formarea în interiorul spațiului virtual a unei „*sferă publice*” – o *comunitate virtuală sau imaginată care „nu există în mod necesar într-un spațiu identificabil*” (Habermas, 1962). Astfel de grupuri se formează, de cele mai multe ori, în jurul necesității de a comunica și socializa, dar și ca o „comunitate de interes” – în care membrii „*fac schimb de informații pentru a obține răspunsuri la întrebări sau probleme personale, pentru a-și îmbunătăți înțelegerea unui subiect, pentru a împărtăși pasiuni comune sau pur și simplu pentru a se juca*” (Henri, Pudelko, 2003).

Există însă situații în care astfel de comunități se dezvoltă spontan – ca reacție la un eveniment de larg interes. Emerg astfel din rețelele informatice ceea ce Rheingold (1993) a numit *comunități virtuale*: „*agregări sociale care emerg din Internet atunci când suficienți oameni continuă discuțiile suficient de mult, cu suficiență emoție, încât ajung să formeze rețele de relații personale în Ciberspațiu*”.

Acesta a fost, de pildă, mecanismul prin care a luat naștere platforma *online* #*SalvatiRosiaMontana* (apărută în semn de protest față de exploatarea locală într-o regiune din Transilvania de către o companie multinațională a zăcămintelor de aur prin intermediul unei tehnologii bazate pe utilizarea cianurilor). Mișcarea *online* intitulată #*CoruptiaUcide* (constituită în urma reacției opiniei publice în fața evenimentelor care au marcat catastrofa produsă de incendiul survenit în clubul „Colectiv” din București) semnală modul defectuos în care au reacționat

autoritățile, precum și dezbaterile ce au avut loc, privitor la concluziile prezentate de echipa care s-a ocupat de investigarea judiciară a acestei tragedii.

1. MIȘCĂRILE SOCIALE ȘI NOILE TEHNOLOGII

Mediul urban reprezintă prin excelență spațiul germinativ pentru dezvoltarea societății moderne de tip occidental. Aici se stabilesc cele mai intense și mai profitabile relații economice, dar și deciziile și politicile prin care diferite instituții coordonează viața publică. Tot aici apar și cele mai multe conflicte declanșate în mod spontan sau organizat de către cetățeni, atunci când interesele lor politice, economice sau sociale sunt lezate. În statele naționale – mai centralizate, în mod inerent, decât federațiile – orașele-capitală reprezintă scena „privilegiată” a mișcărilor sociale.

Astfel, argumentul că Internetul ar putea crea o societate civilă semnificativă depinde, în principal, de capacitatea acestuia de a genera *capital social*, în înțelesul pe care Robert Putnam (2000) îl dă termenului, acela care se referă la: „componente ale organizării sociale ca rețele, norme și încrederea socială ce facilitează cooperarea reciproc avantajoasă”. În etologie, termenul de teritoriu se referă la un spațiu sociografic pe care un animal dintr-o anumită specie îl domină, în defavoarea altor indivizi din aceeași specie și uneori din specii diferite. Comportamentul de cucerire, marcare/revendicare și apărare a unui astfel de spațiu a fost numit de Peter H. Klopfer (1969) *comportament teritorial*. În *era informatică* spațiul virtual oferă indivizilor umani un nou substrat pentru a-și manifesta comportamentul teritorial, de data aceasta, însă, mai puternic impregnat de dimensiunea simbolică, el fiind în strânsă legătură cu iscusința de a proiecta o imagine populară, aducătoare de notorietate și credibilitate. Puternic impregnate de comportamente teritoriale, mișcările de protest reprezintă evenimentele care au animat cu cea mai mare intensitate, pe timp de pace, spațiile urbane în decursul ultimelor șapte decenii. Noile tehnologii informatice și de comunicare și-au pus amprenta și asupra acestor evenimente. Ba chiar, în unele cazuri, le-au generat.

Charles Tilly (2004) definește mișcările sociale ca „o serie de manifestări, demonstrații și campanii prin care oameni obișnuiți adresează revendicări colective către alți oameni”. Tilly consideră că mișcările sociale sunt caracterizate prin trei elemente importante:

– *campanii*: un efort public organizat și susținut, care adresează revendicări colective anumitor autorități;

– *repertoriu*: utilizarea unei combinații de forme de acțiune politică: crearea unor asociații și coaliții cu scop special, reuniuni publice, procesiuni solemne, demonstrații, petiții, declarații în media, pamflete, etc.;

– *valori specifice*: organizate în reprezentări publice ale conceptelor de dreptate, unitate, mulțime și angajament.

Comunitățile virtuale manifestă adeseori angajament civic prin inițiative care se adresează unor probleme de interes public. Xenos și Moy (2007) au arătat că internetul oferă „o euforie nejustificabilă, abruptă, dar și un scepticism nejustificabil echivalent, și deci realizarea treptată a faptului că interacțiunea umană bazată pe resursele *web* are într-adevăr proprietăți politice semnificative”. Activismul care folosește reursele internetului poate îmbrăca multiple forme de exprimare: petiții *online*, *hacktivism* (ex.: „scurgerea” de informații confidențiale – ca în binecunoscutele cazuri Wikileaks sau Anonymus), apeluri la mobilizare pentru a protesta în stradă etc. Toate aceste acțiuni se înscriu în universul conceptual al *E-democrației*, care presupune utilizarea spațiului virtual pentru a crea condițiile economice, sociale și culturale care să sprijine promovarea libertăților individuale. Aceste premise au stat la baza declanșării unor importante mișcări sociale internaționale (*Occupy*, *Indignados*, *Primăvara Arabă*), dar și a unor mobilizări la nivel național (*Salvați Roșia Montană*, *Corupția ucide*, *#REZIST*).

Mediul virtual este cel care avea să servească ulterior ca platformă de mobilizare mai multor acțiuni de revoltă din diferite regiuni ale globului. Între acestea se remarcă mișcările de tip „occupy” începute cu *Occupy Wall Street* și continuate în multe alte metropole în întreaga lume și, de asemenea, mișcările sociale declanșate de *indignados* în Spania, în anul 2011 – având, de asemenea, reverberații pe plan mondial. Mai presus de oricare dintre acestea rămâne, prin amploare și dramatism, „Primăvara Arabă” – mișcare soldată cu numeroase victime, dar și cu schimbări de regim în Egipt, Libia, Tunisia și Yemen.

În București, anul 2013 a fost marcat de o mobilizare maraton (originată în mediul virtual și desfășurată în stradă pe parcursul mai multor săptămâni, cu predilecție în *week-end-uri*) a unui grup de tineri cu program ecologist îndreptat asupra unor mari corporații care au obținut licențe de exploatare pentru diferite resurse naturale din subsolul României în regiunea Roșia Montană.

Cea mai răspândită formă de manifestare a *E-democrației* este adresarea de opinii pe platformele *online*. Indiferent din ce spațiu geografic și cultural ar proveni oamenii, reacțiile lor în fața unor evenimente critice ating un nivel echivalent de intensitate. Dincolo de oportunitatea exprimării unor idei, a unor critici sau chiar a unor injurii la adăpostul anonimatului, mediul *online* creează și posibilitatea cristalizării unor atitudini colective în sprijinul unor cauze sau al unor principii ce transcend delimitările geografice sau politice. Ciberactivismul nu este protejat împotriva unor încercări de manipulare și diversiune (*trolling*) sau de instigare spre acțiuni extreme (*flaming*), dar, spre deosebire de mass-media clasică, lipsa liderilor de opinie sau a purtătorilor de cuvânt face ca aceste acțiuni să fie mai puțin eficiente. De asemenea, lipsa cenzurii sau medierii/interpretării (cu excepția blocajelor totale impuse în țări cu regim autoritar) sau a unui cod deontologic face ca o informație să ajungă la individ în stare brută, motiv pentru care și cantitatea și intensitatea emoțiilor primare este considerabil mai mare decât la receptarea informației din presă. Comunitățile virtuale sunt „orientate spre un țel, au un

mandat specific, împărtășesc perspective și obiective aferente acestui mandat, orientându-și cunoașterea spre câștigul colectiv” (Henri, Pudelko, 2003).

Autoritățile naționale și internaționale nu pot ignora aceste noi forme de expresie a solidarității, fie ele spontane sau construite în timp, deoarece, dincolo de accentele extremiste sporadice, atitudinea colectivă se manifestă și în acest caz prin promovarea unor acțiuni care să apere principiile și valorile universale pe care este fondată civilizația modernă.

2. ANALIZA DATELOR

Acest studiu își propune să ofere o imagine originală a implicării tinerilor în dezbaterile privitoare la probleme de interes public și în special a participării studenților în acțiuni care s-ar putea înscrie sub titulatura „angajamentului civic”. Obiectivul principal este acela de a evidenția, prin intermediul metodei etnografice (observație și interviuri) cât mai multe aspecte privitoare la contextul aflat la baza *inițierii și organizării unor comunități virtuale care se manifestă în spațiul public prin mișcări de protest* și rolul pe care platformele de socializare îl au în formarea solidarităților spontane și a angajamentului civic.

Pentru a ilustra mai bine diferitele particularități ale unui asemenea subiect, considerăm că abordarea calitativă se dovedește a fi demersul cel mai adecvat. Observarea participativă, una dintre principalele metode utilizate de către antropologi, ne-a oferit date importante despre evenimentele publice din București din prima jumătate a anului 2017. Participarea zi de zi la manifestații a permis posibilitatea de a aborda cu mai multă ușurință subiecții intervievați. Am abordat 31 de persoane (15 de sex masculin și 16 de sex feminin), cu vârste cuprinse între 21 și 73 de ani. Cu 7 dintre acestea am putut realiza un interviu de grup semistructurat. Precizez că aceste persoane formau deja un grup de rude și prieteni. Deși am simțit uneori din partea câtorva subiecți o oarecare tendință la suspiciune, nu consider că cele relatate au fost influențate în mod semnificativ.

Prin intermediul interviurilor am reușit să adun o serie de păreri pertinente cu privire la impactul „noilor tehnologii” asupra angajamentului social și, de asemenea, să obțin importante reflecții asupra evenimentelor din Piața Universității 1990 (pe această din urmă temă i-am interviuat pe unii dintre participanții la acele evenimente – acum aflați și în Piața Victoriei). Interviurile de grup au avantajul unui puternic angajament în discuții, deși ele sunt, totodată, mai greu de moderat, în timp ce interviurile individuale au ajutat la aprofundarea chestiunilor și a motivațiilor opiniilor. Am folosit și tehnici foto-video care au îmbogățit informațiile acestei cercetări, etnografia vizuală având avantajul de a induce o stare de empatie între privitor și autor.

O cercetare de teren care presupune participarea la niște mișcări de protest comportă anumite riscuri și dificultăți care pot împiedica, îngreuna sau contamina

culegerea datelor. *Psihologia mulțimilor* este în mod inerent afectată de o stare de suspiciune față de posibili „infiltrați”. Iar dacă aceștia mai au și aparatură foto-video (cum este cazul în antropologia vizuală) eticheta de agent „în civil” este aplicată aproape automat. Aceasta poate atrage și o potențială amenințare a integrității fizice personale sau a aparaturii. Aceleași riscuri pot apărea și în cazul unei busculade. Pe de altă parte, simpatia față de cauza susținută poate afecta atitudinea de păstrare a obiectivității și neutralitatea axiologică. Cercetarea *in situ* presupune un risc important de intoxicare informațională, dar și în mediul *online* acest fenomen se manifestă și poartă denumirea de *trolling*.

2.1. UN SCURT ISTORIC AL MIȘCĂRILOR SOCIALE ABORDATE ÎN ANALIZĂ COMPARATIVĂ

2.1.1. MIȘCAREA „PIAȚA UNIVERSITĂȚII 1990”

- 21–22 decembrie 1989 – declanșarea protestelor împotriva regimului totalitar comunist. Nicolae Ceaușescu, conducătorul regimului comunist, este arestat, judecat pe loc, condamnat și executat. Se instituie un regim revoluționar intitulat Frontul Salvării Naționale.
- Guvernul provizoriu decide organizarea de alegeri libere în data de 20 mai 1990. Frontul Salvării Naționale anunță că se constituie în partid și candidează la alegeri.
- 21 aprilie 1990 – un grup format din studenți se adună în Piața Universității pentru a comemora 5 luni de la Revoluția din decembrie 1989; ei decid să ocupe Piața, într-un protest continuu.
- 13–15 iunie 1990, regimul proaspăt ales, format din membrii Frontului Salvării Naționale, hotărăște dispersarea manifestațiilor din Piața Universității prin intervenția poliției și a unei forțe de represiune formată din mineri proveniți din Valea Jiului.

2.1.2. EVOLUȚIA MIȘCĂRII #REZIST

- 30 octombrie 2015 – un incendiu violent mistuie clubul „Colectiv” în timpul unui concert, omorând 64 de persoane și rănind 147. Concluziile anchetei indică drept cauze neglijența criminală și faptele de corupție de la nivelul administrației locale și centrale. Reacția populară împotriva incompetenței și corupției guvernamentale generează pe Facebook inițiativa *#CorupțiaUcide* și sunt organizate proteste în stradă în zilele de 1, 2 și 3 noiembrie.
- Guvernul format după alegerile din 2016 manifestă intenția de a modifica legislația penală privind faptele de corupție – ceea ce ar duce la scoaterea de sub urmărire sau la eliberarea din închisoare a mai multor oameni politici.

- *Corupția Ucide* evoluează în mai multe inițiative Facebook – cele mai populare fiind #REZIST și *Geeks for democracy*; primele proteste antiguvernamentale sunt organizate începând cu ziua de 18 ianuarie 2017, în București și în alte câteva orașe mari din țară.
- În ziua de 31 ianuarie 2017, la ora 23.00, Guvernul emite Ordonanța 13. Un protest spontan aduce imediat 15 000 de persoane în Piața Victoriei. Un protest masiv are loc a doua zi (1 februarie) în București (~150 000 de persoane), precum și în alte orașe mari din România. În urma unor provocări care au lăsat impresia de a fi fost „regizate”, jandarmeria primește ordin să elibereze Piața Victoriei și acționează în consecință. În dimineața următoare se instituie un protest continuu în Piața Victoriei.
- În ziua de 5 februarie un număr record de 600 000 persoane participă la proteste în majoritatea orașelor mari din România. Guvernul retrage Ordonanța 13, dar nu abandonează complet proiectul, trimițându-l ulterior spre Parlament. În Piața Victoriei rămâne de permanență un nucleu de câteva sute de oameni și sunt organizate în *week-end*-uri proteste mai ample.
- spre jumătatea anului 2017 mișcarea #REZIST își pierde din intensitate.
- În ziua de 10 august 2018, în Piața Victoriei are loc o manifestație de solidaritate cu #REZIST a reprezentanților diasporei. Guvernul decide dispersarea în forță a manifestațiilor, odată cu lăsarea seriei.

2.2. CERCETAREA DE TEREN A MIȘCĂRII DE PROTEST #REZIST

După un an și jumătate (ianuarie 2017–august 2018) de observare participativă constantă a activității online și *in situ* a platformelor de Facebook intitulate #*CorupțiaUcide*, #REZIST și #*GeeksforDemocracy* și scurte interviuri semistructurate cu participanții la protestele din Piața Victoriei, este important să evidențiem următoarele aspecte:

- are loc o comunicare intensă între *follower*-i – se formulează inițiative pentru diferite activități, încărcări de fotografii și clipuri, idei de pancarte, diverse anunțuri etc.;
- se manifestă un angajament civic ridicat: preocupare pentru a păstra curățenie în spațiul public, prepararea și distribuirea de ceai cald (temperatura în serile de ianuarie 2017 coborând înspre -15° C), educație civică (4 februarie – *Protestul copiilor*);
- implicarea unui aspect grandios-dramatic al protestelor (drapelul României și UE și covoare de lumină formate cu telefoanele mobile);
- preocuparea constantă pentru imaginea externă: crearea de bannere inscripționate în limba engleză și transmiterea de mesaje adresate instituțiilor UE și ambasadelor străine de către platformele #*CorupțiaUcide*, #REZIST sau #*GeeksForDemocracy*;

- un amestec de idei și valori politice între participanți: de la libertarianism la comunism (grup mai eterogen decât cel din Piața Universității ’90);
- se manifestă tendințe de grupocentrism – „noi suntem cei care contează”; „cine nu sare nu vrea schimbare”;
- nu se dorește înlăturarea sau restructurarea *establishment*-ului, ci doar înlăturarea unor reprezentanți ai componentelor puterii executive și legislative, prin intervenția unor reprezentanți ai componentei judecătorești (sprijinul pentru DNA, împotriva politicianilor corupți și abuzivi).

3. INTERPRETAREA REZULTATELOR – ANALIZĂ COMPARATIVĂ

Grupurile care se manifestă în prezent în plan civic prin diferite inițiative au fost denumite de Rheingold (2002) *smart mobs* („mulțimi inteligente”) – adică acele grupuri „capabile să acționeze unitar, chiar dacă membrii lor nu se cunosc, prin utilizarea unor dispozitive conectate în rețea”.

Am ales ca schemă de analiză modelul operațional pe care Charles Dobson l-a prezentat în lucrarea sa *Mișcări sociale: o incursiune în mecanismul acestora*. Acest model conține două dimensiuni: inițierea mișcării sociale și întreținerea mișcării.

3.1. INIȚIEREA MIȘCĂRII SOCIALE

Acest proces vizează modalitățile în care se formează grupul de inițiativă și programul său de revendicări și acțiuni. Așa cum afirma Margaret Mead (2008), „Fără-ndoială un mic grup de cetățeni preocupați și dedicați poate schimba lumea”.

Multe mișcări sociale pornesc de la un grup mic conectat la o rețea largă. Acesta poate fi uneori un grup de prieteni, iar alteori, un grup de colegi de serviciu etc. Spre exemplu, protestele din Piața Universității, în mai 1990, au început de la un grup de studenți revoltați de trădarea idealurilor Revoluției din decembrie 1989 și de înscrierea FSN-ului în campania electorală. În privința protestelor din 2017 din București, ele au avut la bază grupul de inițiativă Facebook #CorupțiaUcide, constituit ca răspuns și expresie a revoltei față de culpabilitatea autorităților locale și centrale din România în tragedia de mari proporții reprezentată de incendiul din clubul „Colectiv”, petrecut în ziua de 30 octombrie 2015. O mișcare se poate constitui rapid în interiorul unui grup interactiv, atunci când oamenii încep să vadă o problemă care provine nu de la indivizi cu anumite defecte, ci de la politici publice defectuoase.

Contextele de micromobilizare acționează precum o rampă de lansare pentru mișcări. Trei resurse influențează crearea unei mișcări: *membrii, liderii și o rețea de comunicare*, existentă în acel moment. Membrii noi apar, de multe ori, pe căile de interacțiune informale, prin legăturile personale deja existente și se observă un fapt: cu cât o persoană este mai integrată într-o comunitate activistă, cu atât va fi

mai disponibilă să ia parte la activități de protest. Modelul, viteza și întinderea unei mișcări depinde de rețele de comunicare avute la dispoziție. În general, cu cât sunt mai mari numărul și diversitatea persoanelor participante la o rețea, cu atât aceasta va fi mai dispusă să depună un efort de mobilizare. Activiștii pot utiliza chiar tehnicile marketingului viral. Deoarece mișcările sociale se pot răspândi întocmai ca niște inovații, îmbrățișarea unor idei și comportamente de către membrii unei comunități virtuale urmează mecanismul de difuziune culturală. Platformele de socializare au creat posibilitatea de a se adera ușor la grupuri de inițiativă, dar și de se a exprima instantaneu sentimente pozitive sau negative în legătură cu diverse teme, idei sau opinii avansate de membrii unui grup. Având un puternic impact social, temele și evenimentele dezbătute în cadrul grupurilor #*CoruptiaUcide*, #*REZIST* și #*GeeksForDemocracy* au generat rapid creșterea numărului de aderenți și conturarea unor modalități de acțiune colectivă.

Extinderea cadrului are loc atunci când organizarea unei mișcări sociale caută să cuprindă interese și puncte de vedere foarte importante pentru potențiali aderenți. De fapt, mișcarea încearcă să își lărgescă bazinul de aderenți proiectându-și obiectivele și activitățile ca fiind congruente cu valorile și interesele potențialilor aderenți. În 1990, dezvăluirea unor imagini foto și video ale represiunilor violente asupra tinerilor aflați pe străzile din centrul Bucureștiului a determinat coagularea în numele drepturilor cetățenești a unui mare număr de persoane neînregimentate politic, fenomenul culminând cu formarea Alianței Civice. În 2015, imaginile tragediei de la clubul „Colectiv” au generat o solidaritate întru revoltă care a depășit masiv numărul persoanelor aflate în legătură directă sau indirectă cu victimele și a permis construirea platformei #*CorupțiaUcide*.

3.2. MENȚINEREA UNEI CONȘTIINȚE TREZE – REPERCUSIUNILE ACȚIUNILOR

Cealaltă etapă, numită de Dobson *întreținerea mișcării sociale*, se referă la maniera în care se construiesc în memoria colectivă o identitate și o moștenire a acțiunilor publice. Micromobilizarea stimulează acțiunea colectivă, dar grupurile informale de prieteni, comitetele *ad-hoc* sau asocierile mai largi de activiști nu sunt suficiente pentru a dezvolta sau menține o mișcare. Acest lucru necesită organizare și organizatori de mișcări. De obicei, aceste posturi de comandă ale mișcărilor dispun de un birou, de voluntari și de un consiliu de conducere. Chiar și o revoltă spontană, cum a fost cea din mai 1990, a adus în față niște lideri și a găsit resurse pentru a se promova: existau grupuri care produceau pancarte, altele care compuneau poezii și cântece mobilizatoare, altele care compuneau comunicatele către presă etc. În 2017, manifestațiile maraton de peste șase luni au avut mai puțină spontaneitate, dar au putut beneficia de o organizare mult mai bună, manifestată printr-un plus de creativitate în formele de protest și printr-o impresionantă dominare a mediei audio-vizuală și *online*. Cu toate acestea, ca și în

cazul altor mișcări sociale recente din străinătate, generate de mediul *online* (*Occupy*, *Indignados* etc.), lipsa liderilor reprezintă caracteristica fundamentală care diferențiază #*REZIST* de Piața Universității '90.

Dacă în 1990 accesul la mass-media de mare impact (cea audiovizuală aflându-se exclusiv în subordinea statului) era destul de limitat, el reducându-se la ziare și posturi de radio independente, în 2017 Internetul și posturile radio și TV private au permis o mai amplă reflectare a acțiunilor de protest și, astfel, reacția populară a crescut, în mod constant, în timp.

La întreținerea mișcărilor sociale contribuie, de multe ori involuntar, apariția inerentă a unor grupuri extremiste spontane sau oportuniste. Acest fapt duce, prin efect de contrast, la un sprijin mai mare pentru grupurile moderate. Pentru a-și întări mesajul, moderații trebuie să se delimiteze de sloganele și acțiunile celor extremiști. În 1990, în Piața Universității, dar și în 2017 în Piața Victoriei, și-au făcut apariția indivizi care evocau memoria și faptele „eroice” ale lui Vlad Țepeș și Zelea-Codreanu. Fără a recurge la violență, masa majoritară a protestatarilor a avut grijă și atunci, și acum să demaște aceste tendințe.

Pe de altă parte, așa cum atrăgeau atenția Dykstra și Rivera (2016) „*modul specific de a colabora din cadrul cibercomunităților [...] poate afecta abilitățile de a readera colectiv în mod periodic la obiectivul organizației, creând astfel niște ciberbalcani izolați*”. Diversitatea de mesaje și modalități de exprimare în demonstrațiile publice (care alegorice, dramatizări stradale, *video-mapping*) – produs al unei creativități lucide și nu al unui act impulsiv de revoltă – vine să confirme totuși ipoteza de lucru.

Adeseori mișcările de protest care depășesc acțiunile specifice și asumate ale unor sindicate își au originile în mediul universitar. Aceste medii servesc ca incubatoare pentru mobilizări progresiste și chiar revoluționare. Din păcate, acestea sunt frecvent abandonate de către studenții care au absolvit și nu se mai văd pe sine ca fiind identificați cu motivațiile, cauzele și inițiativele colegilor mai tineri sau încep să se confrunte cu presiunile generate de pătrunderea în mediul profesional. Pe lângă aceste presiuni individuale, există și unele colective generate de stat. Autoritățile caută să readucă liniștea în plan social, fie prin măsuri de intimidare, fie prin „stimulente” adresate grupului sau unor indivizi mai activi. Pe termen scurt, o folosire sistematică, susținută, a unei forțe moderate poate fi eficientă. Dar, dacă durează prea mult sau devine extremă, folosirea forței poate genera o reacție împotriva autorităților și simpatie din partea mass-mediei și a publicului larg pentru mișcarea socială respectivă. Din păcate, în România, autoritățile nu au știut să gestioneze nici protestele din 1990 și nici pe cele din 2017, recurgând la acțiuni de reprimare cu o forță disproporționată față de rezistența și modalitățile de manifestare a protestatarilor. Această atitudine s-a soldat cu un efect imediat de *victimizare* a protestatarilor și de mobilizare a unui mare număr de „indiferenți”. La acest lucru o contribuție esențială a avut-o, desigur, *media*. Ceea ce publicul asumă, de multe ori, drept opinii proprii pentru sau împotriva unei mișcări sociale sunt de

fapt știri construite. Acest lucru a fost ignorat într-o oarecare măsură în 1990 de liderii mișcării (cu consecințe de imagine inițial amestecate – protestatari acuzați de presa oficială că ar fi fost „drogați” sau „plățiți”). Fenomenul a fost însă bine înțeles de participanții la protestele din 2017, ei căutând să fie cât mai prezenți pe canalele de informare audio-vizuale sau *online*, generând știri pozitive, de tipul alcătuirii *drapelului național* sau *al Uniunii Europene*.

Pentru a reuși, o mișcare trebuie să genereze simpatie în public și să continue să fie privită ca legitimă și eficientă de către membrii săi. Aceasta presupune o luptă continuă cu adversarii mișcării, precum și inițierea de evenimente și teme într-un mod care să sprijine mișcarea. În lupta pentru o opinie publică favorabilă, pentru promovarea mesajului se pot folosi diverse tehnologii ale comunicării. Astăzi acest lucru e mai posibil decât oricând deoarece se utilizează *e-mail*-ul, forumuri *online*, *blog*-uri, *site*-uri dedicate și platforme de socializare pentru consolidarea mișcării, achiziționarea de resurse, alături de instigarea la acțiunea directă.

4. CONCLUZII

Deși frontierele geografice și politice separă, încă, cetățenii acestei lumi, extinderea tehnologiilor informației și ale comunicării par a face aceste frontiere aproape inutile. Interacțiunea diferitelor culturi a devenit mai facilă decât oricând odată cu apariția internetului. Cu toate acestea, este evident, așa cum susțin Loader și Mercea (2011), că „*acea concepere inițială a democrației digitale drept o sferă publică virtuală a fost înlocuită de sistemul de rețele colaborative ale social media.*”

O tehnologie atât de sofisticată și bine structurată nu poate susține un conținut generat exclusiv spontan și doar prelucrat prin intervenții aleatorii. Dacă la început utilizatorii internetului aveau intervenții limitate și de tip critic asupra conținutului, rămânând la latitudinea celor ce produceau un conținut decizia și modalitatea intervenției asupra acestuia, în era *web 2.0* interactivitatea și caracterul participativ *pun în mișcare lucrurile* și chiar oamenii. Această afirmație nu este întâmplătoare. Acum 15 ani, niște rânduri exprimate într-un forum sau *blog*, indiferent de audiența acestuia, generau o știre sau o reacție publică a unui grup local. Odată cu posibilitatea de a schimba idei, de a rostogoli o informație în diverse medii sociale și culturale, cuvintele capătă mai multă forță, iar emoțiile pe care le generează se amplifică și se extind spre un număr tot mai mare de indivizi.

La data de 1 ianuarie 2001 doar câțiva observatori ai fenomenului numit Internet puteau estima în mod elocvent amploarea mișcărilor sociale care vor putea fi generate de un mănunchi de fraze trimise cu viteza luminii între diferite puncte al planetei. Luând forma unui joc de ping-pong cu electroni la scală globală, prin intermediul unei rețele cibernetice, acestea sunt capabile să genereze o realitate alternativă, una augmentată. Potențialul *social media* de a genera solidarități spontane i-a surprins chiar și pe cei mai tineri utilizatori ai internetului proveniți

din spațiul occidental, indivizi a căror personalitate nu a avut neșansa de a fi marcată de traumele sociale ale înaintașilor sau semenilor lor de pe alte meleaguri. Agenda ecologistă sau cea a combaterii discriminărilor sociale de orice fel au câștigat instantaneu noi adepți odată cu pătrunderea în mediul virtual. Așa cum, din păcate, a amplificat și șovinismul.

Tinerii utilizatori ai rețelelor *online* sunt mult mai vulnerabili în fața manipulării deoarece informația sau opinia afișată pe un ecran generează percepția că este încărcată de o mai mare credibilitate decât informația purtată de la gură la ureche în spațiul public. Acest lucru a fost ilustrat și în datele pe care le-am cules pe teren. Mișcarea #REZIST, ca și altele asemenea ei, a pus de la bun început accentul pe relația de încredere stabilită între membrii grupului, mai degrabă decât pe cel al sentimentului de empatie față de cauza comună. Aceasta reprezintă o modalitate de întărire a solidarității de grup, dar și a autocontrolului și este, în același timp, calea optimă de expansiune a numărului de aderenți la platformă și de creștere a notorietății și a influenței acesteia în spațiul public. Notorietatea este esențială, deoarece se convertește în câștig teritorial în spațiul virtual. Teritoriul oferit de mediul *online* nu se măsoară în kilometri pătrați, ci în numărul de indivizi câștigați ca audiență.

Majoritatea opiniilor exprimate în cadrul interviurilor au convers în ideea potrivit căreia, indiferent de importanța funcțională a unui individ în societate, orice dezbateră mai semnificativă a fost dintotdeauna asociată cu o formă de luptă pentru teritoriu. Reușita într-un conflict se măsoară, cel mai frecvent, prin cucerirea unui spațiu, a unor resurse și prin dominanța discursului și a deciziei publice pe un anumit teritoriu.

În ceea ce privește mișcările de protest, găsim că două exemple sunt foarte concludente în acest sens: revoltele studenților din 1968 au început cu ocuparea clădirilor și a campusurilor universităților și au continuat cu invadarea piețelor publice ale unor mari orașe din America de Nord și Europa. Ulterior, în 1989, revoltele din Estul Europei au început prin invadarea piețelor centrale ale capitalelor.

Revoltele din 1968 și 1989, în ciuda caracterului lor spontan, au adus în față niște lideri și au găsit resurse pentru a se organiza și promova: existau grupuri care dizlocau pietre de pavaj pentru a asigura muniția împotriva „uniformelor”, altele care produceau pancarte, altele care procurau hrana, altele care compuneau comunicatele către presă, etc. Prin comparație, în 2017, manifestațiile maraton de peste șase luni au avut mai puțină spontaneitate, dar au putut beneficia de o organizare mult mai bună: un plus de creativitate în formele de protest și o impresionantă dominare a mediei audio-vizuale și *online*. În mod surprinzător, această organizare nu a fost conferită de o mai bună coordonare ori de un *leadership* eficient – mișcările de protest în era postadevărului nu au lideri. Orice încercare a unuia dintre participanți de a se impune ca purtător de cuvânt sau ca organizator principal este reprimată de restul grupului, ideea de ierarhie sau reprezentativitate de tip politic fiind respinsă *ab initio*. Actul de comunicare intensă

prin intermediul platformelor de socializare este cel care guvernează angajamentul colectiv, el fiind fermentul, dar și blocantul – atât al inițiativelor, cât și al sloganelor.

Dacă în 1968 și 1989 accesul la mass-media de mare impact, cea audiovizuală (aflată exclusiv în subordinea statului), era destul de limitat, în 2017 Internetul și posturile radio și TV private au permis o mai amplă reflecție a acțiunilor de protest și, astfel, reacția populară a crescut constant în timp. Spre deosebire de mișcările de acum patruzeci de ani, astăzi se folosește telefonul mobil pentru a recruta potențiali membri și pentru a genera alerte de acțiune. Se utilizează de asemenea *e-mail*-ul, forumurile *online*, *blog*-urile, *site*-urile dedicate și platformele de socializare tip Twitter și Facebook, pentru consolidarea mișcării, achiziționarea de resurse, și instigarea la acțiunea directă.

Comunitățile virtuale, fie că ajung sau nu să se manifeste în spațiul public, dețin anumite particularități care le diferențiază în mod categoric de alte tipuri de grupare a indivizilor umani. Este aproape imposibil de stabilit o ierarhie într-o comunitate *online*. Cel care inițiază un grup de discuție deține, din punct de vedere tehnic, statutul de moderator, dar acest titlu nu îi dă dreptul de a avea ultimul cuvânt în privința unei teme de discuție, dacă intenționează să crească popularitatea platformei sale. Cu cât există o mai mare libertate a dialogului, cu atât comunitatea virtuală este mai numeroasă. Acest lucru face posibil ca și în comunitățile virtuale sistemul etic să fie aproape inexistent, iar adeseori comportamentul unor utilizatori din mediul *online* este diametral opus față de cel pe care și-l manifestă în plan real.

O altă particularitate majoră oferită de spațiul virtual este anonimatul. Deși fiecare instrument informatic (computer, *smartphone*, tabletă) poate fi identificat atât fizic (cu o adresă MAC), cât și virtual (cu un indicativ IP), există suficiente modalități prin care un individ să își poată masca identitatea față de un altul (dar, cu siguranță, mai dificil față de autorități).

De cele mai multe ori o comunitate virtuală este unidimensională, în sensul că se formează în jurul unei singure teme, ceea ce face ca abordarea acesteia să fie aproape exhaustivă, dar nu garantează faptul că grupul are preocupări comune sau că va exista și o interacțiune socială în plan real între membrii acestuia.

Proteste în postdemocrație (*Occupy*, *Indignados*, *Primăvara arabă*, *#REZIST*, *Gilets Jaunes*) se diferențiază în mod fundamental de cele clasice prin câteva caracteristici, și anume:

a. Desconsideră clasa politică în general

- nu cer reprezentativitate în cadrul instituțiilor statului, resping adeziunile exprimate public de lideri ai partidelor sau sindicatelor și admonestează orice încercare de parazitare întreprinsă de aceștia prin apariții publice regizate, în locurile de desfășurare a manifestațiilor. Este dezaprobată instantaneu orice încercare de confiscare a agendei protestelor. Există însă

și deziderate politice comune ale mișcărilor de protest din prezent. Acestea nu țin atât de fond, cât de forma organizării procesului decizional și executiv în societate. Este promovată intens ideea introducerii unor regimuri ale democrației directe, în care deciziile pot fi luate ușor, prin intermediul utilizării platformelor *online*. Se propune ca și votul clasic să fie înlocuit cu cel electronic.

Se naște, astfel, conceptul de *e-democracy* – astfel, fiecare individ se poate asigura că are într-adevăr un cuvânt de spus în privința propriei sorți și a direcției spre care ar trebui să se îndrepte societatea în care trăiește. Acest deziderat al e-democrației poate implica, pe lângă nobila cauză a egalității *de facto* între cetățeni, și posibilitatea ca mersul societății să fie deturnat de un grup care are acces la resursele tehnice ale platformelor *online*.

b. Nu au lideri sau purtători de cuvânt

Nimănui nu îi este permis să improvizeze o tribună sau să încerce să focalizeze interesul în jurul propriei persoane. Protestele sunt despre principii, nu despre persoane.

c. Nu sunt unidirecționate topografic (cu tribună), ci multipolare (de tip rețea)

Dacă în protestele clasice avem un punct nodal, un nucleu cu o reprezentare fizică (tribună, balcon etc.), în noile forme de protest masa nu se mai concentrează spre un singur punct (privirile și auzul nu se mai orientează într-o singură direcție), ci este compusă dintr-o reuniune de cercuri personale. Un individ se mobilizează spre acțiune în cadrul „bulei” lui.

d. Formele de exprimare sunt mai creative

Manifestațiile din lumea de azi au căpătat un plus de originalitate în privința formelor de exprimare. Se organizează dramaturgii stradale, *video-mapping*, grupuri de producție de pamflete și pancarte, grupuri de suport pentru participanții aflați în dificultate etc.

e. Manifestațiile se întind pe durate lungi

Deși intensitatea noilor forme de protest este mult diminuată față de revoltele din '68 și '89, actele de violență din cadrul lor fiind extrem de rare și de cele mai multe ori provocate de indivizi „infiltrați”, acestea se remarcă prin *incăpățănare*, întinzându-se pe perioade lungi (luni sau chiar ani). Acest model, aparent mai puțin eficient în a intimida autoritățile decât cel clasic, are potențialul de a restructura mentalitățile. La acest fapt contribuie și mediatizarea mai amplă de care beneficiază mișcările sociale în era cibernetică.

f. Participanții pot fi animați de interese și valori variate, chiar opuse

Interviurile și observațiile colectate pe teren avansează ideea că atitudinile tinerilor intelectuali din ziua de azi sunt mai degrabă înclinate spre reflecție decât spre acțiune. Schimbul intens de mesaje în spațiul virtual reprezintă dovada dorinței de acaparare a acestui teritoriu (fluxul de informații generat de comunitățile *online* independente îl depășește pe cel oficial al autorităților), dar și sursa unui *brainstorming* de masă, permanent fertil, capabil să genereze cele mai neobișnuite forme de protest.

Dorința de a schimba din temelie *status quo*-ul politic și social reprezintă nucleul ideologic comun care mobilizează participarea la protestele din epoca pe care o trăim. Atât *Occupy*, cât și *Gilets Jaunes* susțin o schimbare fundamentală față de organizarea pe care regimurile democratice o au de peste 200 de ani încoace. Partidele nu mai sunt considerate ca fiind reprezentative pentru întregul societății sau chiar și pentru o parte a sa, iar liderii ajunși în diferite funcții, ca efect al realizării la un anumit moment al unei majorități de conjunctură, sunt etichetați drept ilegitiimi. Ideea unei democrații directe pare să prindă din ce în ce mai mult contur în rândurile utilizatorilor Facebook sau Twitter.

Dispariția partidelor, a Parlamentului, a mandatelor multianuale pentru funcții executive ar putea fi realizată prin implementarea de o manieră sistematică a votului electronic. Globalizarea contribuie, la rândul său, la această tendință, prin faptul că intensificarea activităților economice transfrontaliere și accelerarea fenomenului de aculturație fac ca granițele să devină aproape irelevante. Indivizii, cei tineri în mod deosebit, nu se mai identifică, de regulă, cu națiunea sau etnia, ci mai degrabă cu niște valori universale, cum ar fi grija față de mediu sau egalitatea de șanse și de tratament, voluntariatul, bunăstarea colectivă sau toleranța.

BIBLIOGRAFIE

1. Anderson, Benedict (1991). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
2. Dobson, Charles (2001). Social Movements: A Summary of What Works, în *The Citizen's Handbook: A Guide to Building Community in Vancouver*. <http://www.vcn.bc.ca/citizens-handbook>.
3. Dykstra, T., Rivera, K. (2016) 'Cyberactivism or Cyberbalkanization? Dialectical Tensions in an Online Social Movement' in *Social Media Studies*, vol. 2, p. 21.
4. Habermas, Jurgen (1962–1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge: Polity, p. 15.
5. Henri, F.; Pudelko, B. (2003). "Understanding, analysing activity and learning in virtual communities", *Journal of Computer Assisted Learning*, 19 (4): p. 485.
6. Klopfer, P. H. (1969). *Habitats and territories; a study of the use of space by animals*, New York: Basic Books, p. 81.

7. Loader, B.; Mercea, D. (2011) 'Networking Democracy', în *Information, Communication & Society*, 14(6), Taylor & Francis, p. 33.
8. McLuhan, Marshall (1962). *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*, Toronto: University of Toronto Press.
9. Mead, Margaret apud Lutkehaus, Nancy (2008). *Margaret Mead: The making of an American icon*, Princeton: Princeton University Press, p. 261.
10. Melucci, Alberto (1995). *Process of Collective Identity*. Temple University Press.
11. Putnam, R. (2000). *Bowling Alone*. New York: Simon & Schuster, p. 5.
12. Rheingold, Howard (1993). *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. New York: Harper Perennial, p. 8.
13. Rheingold, Howard (2002). *Smart Mobs The Next Social Revolution*. Cambridge: Perseus Publishing, p. 12.
14. Spitulnik, Debra (1993). "Anthropology and Mass Media", în *Annual Reviews*, vol. 22; p. 294.
15. Tilly, Charles (2004). *Social Movements, 1768–2004*, Boulder, CO, Paradigm Publishers, p. 3.
16. Xenos, M., Moy, P. (2007). "Direct and differential effects of the Internet on political and civic engagement". *Journal of communication*, 57(4), p. 708.